

JOSEP ROIG I GARCIA
PURIFICACION MERINO PALOMAR

MORTALITAT PER VEROLA A LA CIUTAT DE TARRAGONA
ANYS 1871-1900

IV Congrés d'Història de la Medicina Catalana
Poblet, 7-9 de juny de 1985
Actes, Vol. I

La verola és una malaltia exantemàtica d'etiologia vírica extirpada recentment. És tan antiga com la història de l'home i ja se'n fa referència als països orientals cap a l'any 1700 abans de J.C. La ciutat de Tarragona, i com ella tota la regió, es comportava com una zona endèmica de verola. La malaltia es desenvolupava en forma de brots aguts amb unes fases interepidèmiques més o menys lliures de casos.

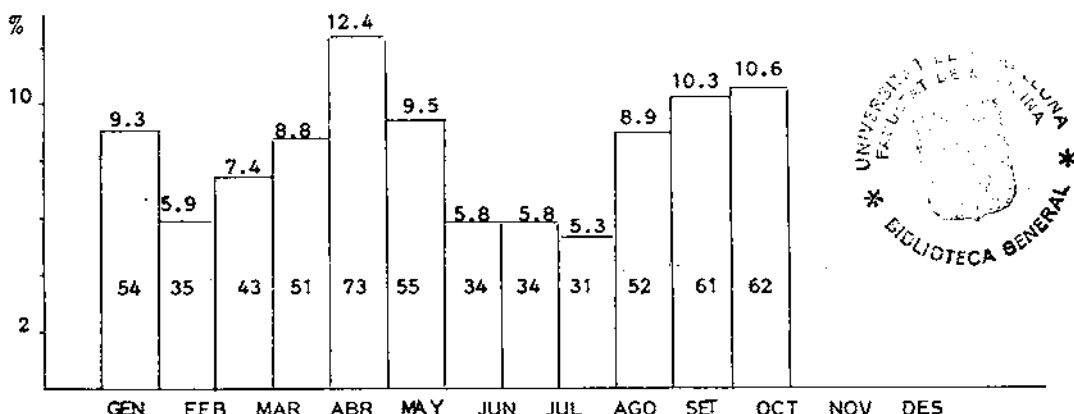
L'èxit de la humanitat davant la verola ha estat en la seva profilaxi mitjançant l'ús sistemàtic de la vacuna. Inicialment es va creure que la vacuna contra la verola proporcionaria una immunitat permanent, però quan es va iniciar el seu ús a començaments del segle XIX s'observà que individus vacunats a la seva infància desenvolupaven posteriorment quadres similars a la verola encara que menys greus, la qual cosa va apuntar la necessitat de la revacunació.

A mesura que anava passant el segle passat es va estendre l'ús sistemàtic de la vacuna a la profilaxi de la malaltia. Durant aquesta època a la ciutat de Tarragona es va estar fent servir la "linfovacuna" segons s'assenyala a les Actes Municipals de Sanitat i es recomanava la vacunació la qual seria administrada de manera gratuïta en unes dependències habilitades a l'efecte dins del propi Ajuntament.

Dins el període de temps que comprèn aquest estudi, el nombre de persones que moriren per verola va ser de 585. Aquesta xifra, sobre les 21.185 morts esdevingudes com a total dins d'aquest mateix període de temps representa el 2,76%, i el 6,1 sobre les malalties transmissibles les quals augmentaren a 9.589. Aquestes dades s'han extret dels certificats de defunció del Registre Civil de la ciutat.

Essent Tarragona una zona endèmica de verola a finals del segle XIX, la malaltia cursà com a petites brots epidèmics variables quant a la seva durada i mortalitat, i van ser, essencialment, vuit els brots aguts registrats entre 1871 i 1900.

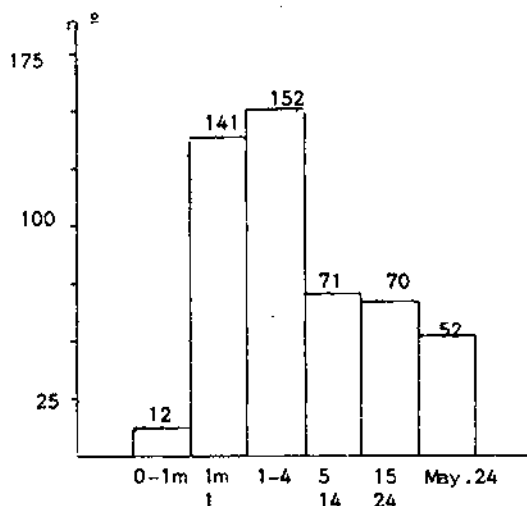
A la distribució per mesos de la xifra total de morts (gràfic 1) s'hi intueixen dues èpoques al cap de l'any on la mortalitat és una mica superior. Per una banda els mesos d'hivern propiament dit, destacant novembre, desembre i gener que es reparteixen, respectivament, el 10,3%, 10,6% i el 9,3% de la mortalitat global. Malgrat aquests aspectes es va veure que a qualsevol època de l'any hi podia aparèixer un brot epidèmic.

Gràfic 1. Distribució mensual de la mortalitat per verola. 1871-1900 (Les xifres inferiors corresponen al nombre absolut de defuncions per verola).

La distribució de la mortalitat pel que fa al sexe variava, inclús ostensiblement, d'un brot agut a l'altre. Ara bé, com a conjunt va afectar més als homes amb 270 casos mortals (54,4%) que a les dones amb 226 víctimes (45,6%).

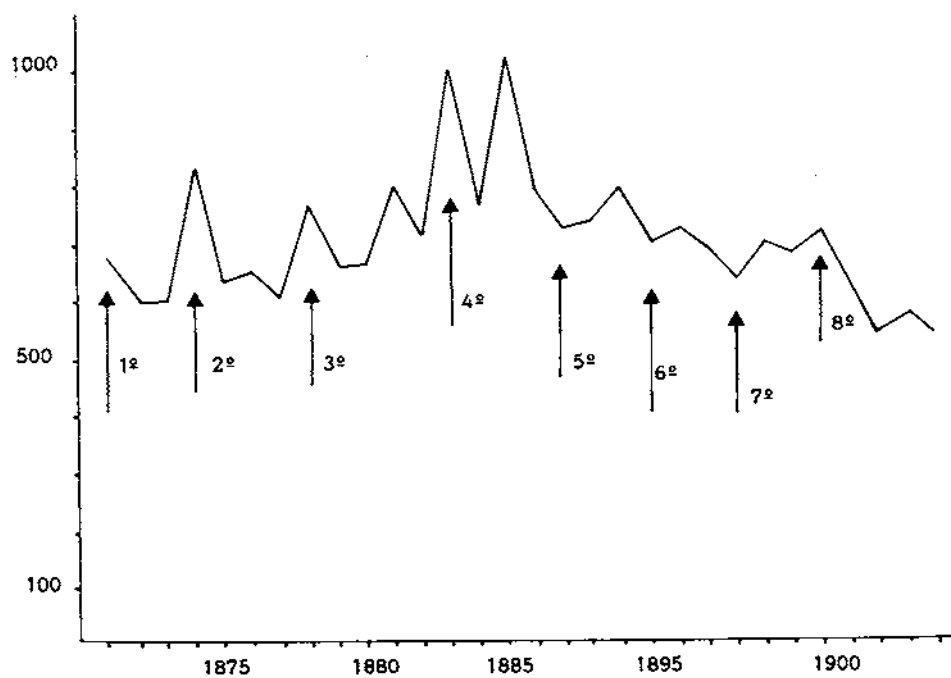
La incidència de la malaltia sobre la població infantil queda ben patent al gràfic 2. Hi crida l'atenció l'existència de dotze casos dins del període de 0-1 mes (2%), i el fet de que el 61% de les morts recauen sobre nens més petits de quatre anys. Un 14,3% de morts van afectar a nens de 5 a 14 anys i un percentatge similar es repartiran els compresos entre 15 i 24 anys. Per sobre d'aquesta edat només es va veure el 10,5% de les morts.

Gràfic 2. Distribució per edats de la mortalitat per verola. Tarragona 1871-1900.

La població total de la ciutat superava lleugerament els 21.000 habitants a l'inici de la dècada dels 70, i va anar augmentant fins a l'any 1887 on amb 27.225 habitants s'assolí el màxim del segle. Més tard i en funció de condicions socio-econòmiques desfavorables s'inicià una disminució en el nombre d'habitants de manera que al 1900 s'hi calculaven només 23.423 persones (1), (2).

Tenint present aquestes tendències a la població i en funció de les distintes patologies es configura el gràfic de mortalitat general (Gràfic 3) sobre el qual s'han marcat les distintes epidèmies de verola, que en total sumen 8, d'una durada variable i separades entre si per períodes triennals o quadriennals.

Gràfic 3. Mortalitat global a la ciutat. Brots epidèmics de verola. Tarragona, 1871-1900.

El primer brot epidèmic de verola es va estendre de gener fins a juliol de 1871. El mes amb més morts fou maig amb 14 i en total es van registrar 49 defuncions, la qual cosa va suposar un 11,5% de la suma global de morts dins d'aquests set mesos. Va incidir més en els homes (51%) i el grup d'edat més afectat fou el comprès entre 1 mes i 1 any (30,7%). Va afectar a la població militar (6 defuncions) i va deixar indemne a la població infantil de la Casa Provincial de Beneficència.

BROT	ANY	DURADA (mes)	MORTS	DEFUNCIONS/MES
1º	1871	7	49	7
2º	1874	9	40	4,4
3º	1878-79	21	146	6,9
4º	1883	10	143	6,9
5º	1888	7	31	4,4
6º	1890-91	11	52	4,7
7º	1893	8	14	1,7
8º	1895-96	8	21	2,6

Taula I.- Durada, mortalitat i mitjana mensual de morts a cada brot epidèmic de verola. Tarragona 1871-1900.

Un segon brot comportà 40 defuncions i va suposar el 6,3% de totes les causes de mortalitat en el període d'abril a desembre de 1874. Juny va ser el mes amb més mortalitat, registrant-s'hi 8 defuncions. El 65% de les morts van recaure sobre homes i en aquesta ocasió el nombre més gran de defuncions va donar-se entre els 15 i 21 anys (32,5%). El nombre de soldats morts dins del curs de l'epidèmia fou de 7 (17,5%) i dins de la ciutat s'hi evidenciaren dos focus: un a les proximitats de la Plaça de la Font (juny, juliol i agost) i un altre al barri portuari (novembre i desembre).

El tercer brot es va tractar més aviat d'un llarg període de vint-i-un mesos (març 1878-desembre 1879) on s'hi van comptar 146 morts. La mortalitat mensual va ser variable donant una mitjana de 6,9 defuncions/mes. El valor màxim correspongué al novembre de 1878 amb 16 morts. El percentatge de morts per verola respecte a totes les causes fou del 11,08%. Va predominar en els homes (54,7%) i entre 1 a 4 anys d'edat (32,9%). Va haver 30 morts a la població militar, 6 a l'hospital civil i només una a la Casa de Beneficència.

El quart brot va ser el més dur viscut per la ciutat als últims trenta anys del segle XIX. En 10 mesos (juny 1883-març 1884) es van comptar 143 defuncions, essent novembre amb 28 morts el mes més afectat. Aquestes morts van representar el 14,8% de la mortalitat total. Tal com els altres, va afectar més als homes (51,7%) i va predominar entre 1 i 4 anys (30,7%). En aquesta ocasió els dos primers casos es van donar a l'hospital civil corresponent a transeünts, des d'on es va anar estenent a la resta de la ciutat iniciant-se al casc antic. Aquest brot va arribar a Tarragona en un moment en que s'estava vivint la més important epidèmia de xarampió de finals de segle passat. Aquesta combinació fatal va fer pujar la mortalitat al 1883 a 1.051 defuncions, només 33 menys que al 1885 quan va aparèixer el còlera. Amb la diferència de que mentre el còlera afectà a totes les edats, les epidèmies de l'any 83 es van centrar a la població infantil. Els morts a causa d'ambdues malalties dins d'aquest any van ser 255 (24,2% sobre totes les causes) dels que 206 (80%) van afectar a nens que no superaven els 4 anys d'edat. Com a conseqüència va baixar l'esperança de vida de la població de 28,3 anys que s'estimava al 1882 a 19,1 anys al 1883. Al 1884 va pujar altra vegada fins situar-se en 23 anys.

El cinquè brot epidèmic s'entengué des de desembre del 1887 fins al juny del 1888, ocasionant 31 morts dins d'aquests 7 mesos, cosa que va suposar el 6,8% de la mortalitat global. En aquesta ocasió van morir més dones (51,7%) i el més afectats van ser el grup entre 1 mes i 1 any (32,2%).

Un nou brot agut s'inicià a l'octubre del 1890 estenent-se fins l'agost del següent any amb una xifra total de 52 defuncions (7,7% dels morts). La

mortalitat màxima es va donar al maig amb 12 morts. Hi va haver una predisposició més gran cap al sexe masculí (57,6%) i el nombre més gran de casos va afectar a nens entre 1 mes i 1 any (36,5%). En aquesta ocasió hi va haver molts casos a les zones d'extramurs, respectant bastant el casc antic.

El setè brot epidèmic durà vuit mesos (abril-novembre 1893) i només van morir 14 persones; escassament va suposar el 3,7% de la mortalitat global. Amb idèntica distribució per sexes, va afectar preferentment al grup d'un a quatre anys (42,8%).

L'últim brot agut del segle XIX s'estengué des del novembre de 1895 fins al juny del 1896 i va ocasionar 21 morts en el curs d'aquests vuit mesos (4,08% de la mortalitat global). El 61,9% va afectar al sexe masculí i tant al grup d'un a quatre anys com al d'un mes a un any els va correspondre el 42,8% de la mortalitat. Va tenir especial incidència al barri de pescadors del Serrallo on a més a més d'iniciar-s'hi, s'hi comptaren 6 casos mortals.

Els brots aguts de la malaltia es van caracteritzar per tenir una durada superior als del xarampió. Oscil·laren entre 8 i 10 mesos amb una distribució típicament en agulla: una fase ascendent i una altra descendent fins a la seva desaparició. Malgrat la seva importància, la mortalitat ocasionada als últims trenta anys del segle XIX va ser inferior a d'altres moltes malalties transmissibles. Així, doncs, davant les 585 per verola s'hi registraren 685 per xarampió, 727 per febre tifoide i 834 morts per diftèria.

El gran triomf de la humanitat sobre la malaltia ve de la mà de Jenner (1796), qui, mitjançant la transmissió a la vaca del virus, va assolir una atenuació important del seu poder patògen sense perdre la seva acció immunitzant (3).

Poc temps després de constituïdes les Junes Municipals de Sanitat a la nostra província a l'any 1860, comencen a aparèixer nombroses referències a la preocupació ciutadana cap aquesta patologia (4).

No sols es fan públics una sèrie de resultats comparatius entre mortalitat a nens vacunats sinó que amb data de 3 de juliol de 1878, al llarg del curs del tercer brot epidèmic, es constata la creació d'un gabinet als baixos de la Casa Consistorial on s'hi feia la inoculació de franc de la linfovacuna (5).

La creació de comissions encarregades de l'estudi de focus insalubres a l'interior de la ciutat i la publicació de mesures profilàctiques van formar part de la tasca de les autoritats sanitàries a l'època.

L'ús sistemàtic de la vacuna condicionarà un significatiu descens de la mortalitat i aquest fet es troba ben reflexat a l'escassa mortalitat per verola a l'última dècada del segle.

BIBLIOGRAFIA

- 1.- IGLESIAS FORT, José M^a: "El movimiento demográfico en Cataluña en los últimos cien años". Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona. 3ª época n° 680. vol. 33 (16). Barcelona, mayo 1961. pp. 365 y ss.
- 2.- SOBERANAS LLEO, Amadeo J.: "Un manuscrito de Salas Ricomá con datos demográficos de la Tarragona del siglo XIX. 1884". Revista técnica de la propiedad urbana de la provincia de Tarragona. Año IV, n° 8. Tarragona 1963.
- 3.- OPITZ H., SCHMID F.: "Enciclopedia pediátrica". Edic. Morata. Madrid, 1967.
- 4.- Actas Municipales de Sanidad. Manuscrito. Ayuntamiento de Tarragona. 4 de diciembre de 1873.
- 5.- Actas Municipales de Sanidad. Manuscrito. Ayuntamiento de Tarragona. 3 de julio de 1878.
- 6.- Actas Municipales de Sanidad. Manuscrito. Ayuntamiento de Tarragona. 15 de diciembre de 1878.